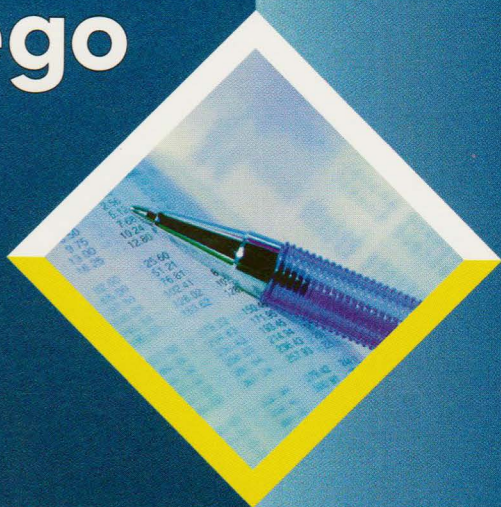

System rachunkowości w okresie kryzysu gospodarczego

pod redakcją

IRENY SOBAŃSKIEJ i PRZEMYSŁAWA KABALSKIEGO

Łódź 2010
Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

ROZDZIAŁ 4

ZMIANY MIĘDZYNARODOWYCH REGULACJI RACHUNKOWOŚCI INSTRUMENTÓW FINANSOWYCH – EWOLUCJA CZY ODPOWIEDŹ NA KRYZYS?

1. Wprowadzenie

Kryzys finansowy, który rozpoczął się w 2008 r., doprowadził do spadku wartości majątku nie tylko instytucji finansowych oraz innych przedsiębiorstw, ale również zwyczajnych osób, które lokowały swoje oszczędności w funduszach inwestycyjnych. Znaczny spadek wartości papierów wartościowych, stanowiących podstawę inwestycji funduszy, spowodował, iż wartość jednostek uczestnictwa tych funduszy uległa radykalnemu obniżeniu. Należy podkreślić, że mówiąc o obniżeniu wartości papierów wartościowych, domyślnie rozumie się ich wartość rynkową, oznaczającą cenę, za jaką te papiery wartościowe mogą być sprzedane na aktywnym rynku. W okresie, kiedy rosły ceny rynkowe papierów wartościowych, zwiększała się również wartość jednostek uczestnictwa posiadanych zarówno przez różne firmy, jak i przez osoby fizyczne. Zyski, jakimi „chwaliły się” poszczególne fundusze inwestycyjne oraz inne instytucje finansowe, były zatem w istocie zyskami księgowymi, wynikającymi z wyceny papierów wartościowych w wartości rynkowej. W świetle kryzysu istotnego znaczenia nabrało pytanie, czy wycena według cen rynkowych (bądź inaczej określonych wartości godziwych) jest właściwym parametrem oraz czy regulacje rachunkowości mogą zmniejszyć negatywne skutki kryzysu finansowego, a w przyszłości przeciwdziałać podobnym zdarzeniom do tych, które miały miejsce w 2008 r.

Celem niniejszego rozdziału jest zaprezentowanie zmian, jakie zachodzą w regulacjach rachunkowości instrumentów finansowych stanowiących przez IASB¹. Jednocześnie, podjęta zostanie próba odpowiedzi na pytanie, czy zmiany

* Dr, adiunkt, Katedra Rachunkowości, Uniwersytet Łódzki.

¹ IASB (International Accounting Standards Board – Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości).

te są faktycznie rezultatem istniejącego (kończącego się) kryzysu oraz w jakim stopniu mogą one złagodzić jego skutki. Ponadto, w rozdziale poruszono problem, czy międzynarodowe regulacje rachunkowości w zakresie instrumentów finansowych dostarczają inwestorom (oraz innym użytkownikom sprawozdań finansowych) wystarczających informacji na temat ekspozycji jednostek gospodarczych na ryzyko.

2. Instrumenty finansowe w regulacjach MSR/MSSF

Zasady rachunkowości instrumentów finansowych regulują, w ramach MSR/MSSF, trzy standardy: MSR 32 *Instrumenty finansowe: prezentacja*, MSR 39 *Instrumenty finansowe: ujmowanie i wycena* oraz MSSF 7 *Instrumenty finansowe: ujawnianie informacji*. Ze względu na zakres tematyczny (ujmowanie, wycena, przeklasyfikowanie, utrata wartości oraz rachunkowość zabezpieczeń) najobszerniejszy jest MSR 39.

Należy zaakcentować, że od momentu opublikowania MSR 39 w roku 2001 został on uznany przez środowiska praktyków oraz akademickie za najbardziej skomplikowany z dotychczas wydanych. Stosowanie tego standardu okazało się znacznym problemem dla większości firm. Chociaż głównym odbiorcą MSR 39, ze względu na jego zakres tematyczny, powinny być instytucje finansowe (dla których aktywa finansowe stanowią główną część majątku), również firmy o innym profilu działalności muszą stosować rozwiązania tego standardu. Standardy międzynarodowe w zakresie instrumentów finansowych nie wskazują bowiem bezpośrednio swoich odbiorców. W odniesieniu do instytucji finansowych znaczenie MSR 39 wzrosło dodatkowo po opublikowaniu MSSF 7, który oprócz tego, iż zastąpił część MSR 32 w zakresie prezentacji informacji o instrumentach finansowych, zajął całkowicie miejsce MSR 30 *Ujawnianie informacji w sprawozdaniach finansowych banków i podobnych instytucji finansowych*.

Jednym z głównych wymogów MSR 39 jest obowiązek zakwalifikowania każdego składnika aktywów finansowych oraz zobowiązań finansowych do jednej z kilku (czterech dla aktywów finansowych i dwóch dla zobowiązań finansowych) kategorii w momencie początkowego ujęcia. Klasyfikacja ta determinuje zasady wyceny instrumentów finansowych oraz ujmowania skutków tej wyceny. Jednocześnie, MSR 39 praktycznie nie zezwala na żadną późniejszą reklasyfikację.

2.1. Klasyfikacja i wycena instrumentów finansowych

Aktywa finansowe (które stanowią istotę problemu w świetle kryzysu finansowego) podlegają wycenie według wartości godziwej, z wyjątkiem pożyczek i należności oraz inwestycji utrzymywanych do terminu wymagalności. Te dwie

kategorii aktywów finansowych są wyceniane w wysokości zamortyzowanego kosztu. Ta wycena jest bowiem dopuszczalna co do zasady jedynie dla takich składników aktywów finansowych, które posiadają termin wymagalności. Jednakże, w przypadku inwestycji utrzymywanych do terminu wymagalności MSR 39 wprowadza szereg restrykcyjnych warunków, które muszą być spełnione, aby określony składnik aktywów finansowych mógł zostać zakwalifikowany do tej kategorii. Natomiast do pożyczek i należności nie można zaliczać żadnych aktywów finansowych, które są notowane na aktywnym rynku.

Przydzielenie składnika aktywów finansowych do jednej z czterech kategorii w momencie początkowego ujęcia powinno być, jak wcześniej wskazano, ostateczne. Istnieją jednak okoliczności, które pozwalają na „złamanie” tej zasady. Możliwość, a w zasadzie obowiązek rekasyfikacji, występuje w sytuacji naruszenia warunków utrzymywania składnika aktywów finansowych do terminu wymagalności. Pozostałe składniki ujmowane do momentu naruszenia tych warunków w kategorii „utrzymywane do terminu wymagalności” muszą wówczas zostać przeklasyfikowane do kategorii „dostępne do sprzedaży”. Natomiast po upływie dwuletniego okresu zakazu takie aktywa finansowe mogą zostać ponownie ujęte jako „utrzymywane do terminu wymagalności”.

Przeklasyfikowanie aktywów finansowych może okazać się konieczne również z uwagi na zmianę warunków rynkowych. Jak wcześniej wskazano, do pożyczek i należności można kwalifikować jedynie takie aktywa finansowe, które nie są kwotowane na aktywnym rynku. Jeżeli zatem dla określonego składnika aktywów finansowych, zakwalifikowanego do pożyczek i należności, „pojawia się” notowania rynkowe, wówczas składnik taki należy przeklasyfikować do kategorii „dostępne do sprzedaży”. Rekasyfikacja z pożyczek i należności powinna nastąpić również wtedy, gdy jednostka oczekuje, iż nie odzyska całej początkowej kwoty inwestycji w dane aktywum finansowe, ale z uwagi na zdarzenia inne niż pogorszenie się wiarygodności kredytowej drugiej strony. W takiej sytuacji przeklasyfikowanie będzie spowodowane koniecznością ujęcia obniżenia wartości danego aktywum finansowego z powodu innego niż trwała utrata wartości. Regulacje MSR/MSSF uwzględniają bowiem zasadę ostrożności (choć nie w takim stopniu, jak regulacje tworzone w kontynentalnym modelu rachunkowości). Dlatego powyższa możliwość przeklasyfikowania jest determinowana umożliwieniem wykazania obniżenia wartości posiadanych aktywów finansowych.

Jednakże, w obliczu kryzysu finansowego, obniżenie wartości majątku finansowego dodatkowo pogarszało i tak nie najlepszą kondycję wielu przedsiębiorstw (zwłaszcza instytucji finansowych). W sytuacji malejących cen rynkowych aktywów finansowych oraz niekorzystnie zmieniających się innych zmiennych rynkowych, mających wpływ na szacowaną wartość godziwą, korzystniejsza wydaje się wycena aktywów finansowych w wysokości zamortyzowanego kosztu. Możliwość zastosowania tego parametru wyceny została jednak w MSR 39 ograniczona do wybranych kategorii aktywów finansowych, do których nie można wtórnie zakwalifikować aktywów finansowych po początkowym ujęciu.

2.2. Warunki rynkowe a wycena według wartości godziwej oraz w wysokości zamortyzowanego kosztu

Istota wyceny w wysokości zamortyzowanego kosztu polega głównie na tym, że określony składnik aktywów finansowych nie podlega wahaniom z uwagi na zmiany warunków rynkowych (które mają z kolei wpływ na poziom wartości godziwej). Wartość aktywów finansowych wycenianych według tego parametru wyceny jest natomiast uzależniona od wartości nominalnej w terminie wymagalności oraz okresu, jaki pozostał do terminu wymagalności. Czynniki te determinują efektywną stopę procentową, według której dokonywana jest wycena w wysokości zamortyzowanego kosztu. Korzyściami ekonomicznymi, jakie jednostki mają osiągnąć z tytułu posiadania takich aktywów finansowych, są bowiem jedynie: zwrot zainwestowanych środków (niekiedy powiększonych o dyskonto) w ratach lub w terminie wymagalności oraz ewentualne odsetki uzyskiwane na bieżąco. Tym samym, nawet gdy taki składnik stanowi przedmiot obrotu rynkowego, uzasadnione jest nieuwzględnianie wszystkich czynników rynkowych (w tym nawet cen rynkowych tych składników) na potrzeby jego wyceny. Rozwiązanie takie jest oczywiście uwarunkowane zamiarem oraz możliwością utrzymania takich składników do terminu ich wymagalności. Należy zaakcentować, że w takich przypadkach (tj. wyceny w wysokości zamortyzowanego kosztu), nawet jeśli ceny rynkowe takich aktywów będą bardzo wysokie, ich wartość wykazywana w sprawozdaniu finansowym pozostanie na poziomie ustalonym według efektywnej stopy procentowej. Zamiarem jednostki, która zakwalifikowała aktywa finansowe do kategorii inwestycji utrzymywanych do terminu wymagalności, nie jest bowiem uzyskanie korzyści z tytułu ich sprzedaży. Jednocześnie, nawet gdy ceny rynkowe będą bardzo niskie, jednostka będzie wykazywała zazwyczaj systematyczny wzrost wartości takich aktywów finansowych, wynikający z zastosowania efektywnej stopy procentowej.

Kryzys finansowy w 2008 r. doprowadził do radykalnego spadku cen rynkowych aktywów finansowych. Większość firm, które posiadała aktywa finansowe będące przedmiotem obrotu rynkowego, wyceniała je według wartości godziwej, co doprowadziło do konieczności obniżenia ich wartości i ujęcia znacznych strat (w wyniku finansowym lub w kapitale w zależności od kategorii, do jakiej zakwalifikowano te aktywa). Pogorszenie się sytuacji finansowej wielu firm, pojawiające się problemy z wypłacalnością i znaczące obniżenie wiarygodności kredytowej doprowadziło również do spadku wartości rynkowej kredytów, pożyczek bądź innych wierzytelności takich firm. Należy podkreślić, że nawet gdy wierzytelności takie nie stanowiły przedmiotu obrotu rynkowego, ich wartość godziwa uległa znacznemu obniżeniu z uwagi na pogorszenie się sytuacji rynkowej. Wartość godziwą powinno się bowiem ustalać z uwzględnieniem jak największej ilości czynników rynkowych. Dlatego przedsiębiorstwa (głównie instytucje finansowe), które posiadały w swoich aktywach takie

wierzytelności i wyceniały je według wartości godziwej, musiały obniżyć ich wartość, co z kolei prowadziło do znacznego obniżenia wyniku finansowego lub kapitału z aktualizacji wyceny. Obniżenie wartości nie musiałyby zostać wykazane, gdyby takie aktywa finansowe były wyceniane w wysokości zamortyzowanego kosztu (o ile oczywiście pogarszająca się sytuacja rynkowa nie wpłynęłaby na sytuację finansową emitentów takich instrumentów w sposób, który należałoby uznać za przesłanki trwałej utraty wartości). Jednak MSR 39 nie dopuszczał reklasyfikacji aktywów finansowych poza przypadkami wcześniej opisanymi.

2.3. Zmiana zasad reklasyfikacji aktywów finansowych

W celu zapobieżenia dalszemu pogłębianiu się strat księgowych wielu firm, IASB zdecydowała się wprowadzić zmiany do MSR 39, które umożliwiłyby przeklasyfikowanie niektórych składników aktywów finansowych do kategorii wycenianych w wysokości zamortyzowanego kosztu. Jednostki mogą obecnie dokonać reklasyfikacji aktywów finansowych z kategorii wycenianych w wartości godziwej przez wynik finansowy do kategorii pożyczek i należności. Do pożyczek i należności można przeklasyfikować również aktywa finansowe dostępne do sprzedaży, jeśli jednostka ma zamiar utrzymać takie składniki aktywów w dającej się przewidzieć przyszłości lub utrzymać je aż do terminu wymagalności. Znaczący spadek wartości rynkowych aktywów finansowych nie zachęca z pewnością do ich sprzedaży. Zatem, jeśli tylko określona jednostka nie będzie miała problemów z płynnością, wówczas raczej będzie skłonna utrzymać takie aktywa finansowe do terminu wymagalności bądź przynajmniej do czasu, kiedy ich wartości rynkowe osiągną dostatecznie wysoki poziom. W wyjątkowych okolicznościach (a do takich domyślnie zaliczono kryzys finansowy) możliwe jest również przeklasyfikowanie aktywów finansowych do kategorii utrzymywanych do terminu wymagalności, o ile takie aktywa nie są już utrzymywane w celu sprzedaży w krótkim okresie. Jednocześnie należy podkreślić, że pomimo wprowadzonych zmian nie zezwolono na reklasyfikację takich składników aktywów finansowych, które jednostka świadomie wyznaczyła jako wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy.

Warto zauważyć, że zmiany te uznano za tak istotne, że IASB wprowadziła je z pominięciem dotychczasowej procedury, jaką jest publikacja propozycji zmian (tzw. *Exposure Draft*) i zaproszenie do składania uwag na temat proponowanych rozwiązań. W przypadku wskazanej poprawki do MSR 39 (oraz MSSF 7) IASB opublikowała bezpośrednio gotowe rozwiązanie. Wprowadzenie tej zmiany jest bowiem istotne głównie dla tych firm, które posiadają znaczący udział aktywów finansowych stanowiących pożyczki i należności, a które dotychczas były wyceniane według wartości godziwej. Rada MSR uznała

również, iż wprowadzona zmiana wynika jedynie z nadzwyczajnej sytuacji związanej z kryzysem finansowym i dlatego zakres dozwolonych reklasyfikacji został ograniczony jedynie do niezbędnego minimum. Nie uległa również zmianie podstawowa intencja MSR 39, jaką jest zakaz przeklasyfikowania aktywów finansowych po początkowym ujęciu. Zezwolenie na reklasyfikację w przypadkach opisanych powyżej należy zatem traktować jako wyjątek od reguły. Należy także zaakcentować, iż reklasyfikacja aktywów finansowych nie oznacza, że odwróceniu ulegną straty wcześniej poniesione. Wartość określonego składnika po reklasyfikacji będzie bowiem równa jego wartości godziwej na dzień dokonania przeklasyfikowania. Zatem dopiero dalsze spadki wartości godziwej nie będą wykazywane. Dlatego właśnie IASB tak bardzo spieszyła się z opublikowaniem tej poprawki do MSR 39 (oraz MSSF 7). Jednocześnie nie można zarzucić tym zmianom, że naruszają zasadę prezentacji wiernego i rzetelnego obrazu (*True and Fair View*) sytuacji finansowej przedsiębiorstw, chociaż w niektórych publikacjach można znaleźć takie opinie. Wydaje się nawet, iż bardziej uzasadnione byłoby „posądzenie” o naruszenie tej zasady możliwości wyceny takich aktywów finansowych w wartości godziwej. Co prawda, MSR 39 określił warunki, które ograniczają w znacznym stopniu dowolność wyznaczania aktywów i zobowiązań finansowych na wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy², jednak w przypadku aktywów finansowych notowanych na aktywnych rynkach możliwość taka istnieje. W warunkach hossy

² MSR 39 wprowadził ograniczoną możliwość wyznaczania dowolnych składników aktywów finansowych i zobowiązań finansowych jako wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy. Zgodnie z opcją wyceny według wartości godziwej przy początkowym ujęciu składnik aktywów finansowych lub zobowiązanie finansowe mogą zostać wyznaczone przez jednostkę jako wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy, jeśli spowoduje to uzyskanie bardziej wiarygodnej lub rzetelniejszej informacji ze względu na następujące czynniki: eliminację bądź znaczącą redukcję niespójności wyceny lub ujęcia rachunkowego aktywów i zobowiązań (tzw. „rozbieżności księgowe”), które w przeciwnym razie powstałyby w wyniku innego sposobu wyceny lub ujęcia zysków i strat na tych aktywach i zobowiązaniach finansowych; grupa aktywów lub/i zobowiązań finansowych jest odpowiednio zarządzana, a wyniki oceniane są w oparciu o wartość godziwą zgodnie z udokumentowaną strategią zarządzania ryzykiem lub strategią inwestycyjną, a informacje uzyskane na tej podstawie są przekazywane kluczowym członkom kierownictwa jednostki. Na składnik aktywów lub zobowiązań finansowych wycenianych w wartości godziwej przez wynik finansowy może być wyznaczony również kontrakt, który zawiera jeden lub więcej wbudowanych instrumentów pochodnych, pod warunkiem, że: dany wbudowany instrument pochodny nie ma znaczącego wpływu na przepływy pieniężne, które w przeciwnym razie byłyby wymagane w ramach kontraktu, lub jest rzeczą oczywistą, że oddzielenie instrumentu pochodnego jest zabronione. W szczególności do kategorii „wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy” nie można zaliczać inwestycji w instrumenty kapitałowe, dla których nie istnieje cena rynkowa pochodząca z aktywnego rynku i których wartości godziwej nie można określić w sposób wiarygodny. Oznacza to, że do kategorii tej nie można zaliczać między innymi akcji czy udziałów w spółkach nienotowanych na regulowanych rynkach.

wycena w wartości godziwej była z pewnością „na rękę” zarządom firm, nawet gdy nie zamierzały sprzedawać określonych aktywów finansowych w krótkim terminie. Wzrost wartości godziwej aktywów finansowych prowadził bowiem do „poprawy” sytuacji finansowej tych firm. Sytuacja uległa natomiast odwróceniu, kiedy ceny rynkowe aktywów finansowych zaczęły spadać.

Odnosząc się do wprowadzonej możliwości rekasyfikacji, należy wskazać, iż kryzys finansowy można uznać za nadzwyczajną okoliczność, która doprowadziła do zmiany zamiaru jednostek względem okresu utrzymywania określonych aktywów finansowych. Jeśli zatem dana jednostka zdecydowała się utrzymywać określone składniki aktywów finansowych w długim okresie (najlepiej do terminu ich wymagalności), a tym samym zrealizować później korzyści ekonomiczne z tych aktywów, wówczas wycena w zamortyzowanym koszcie wydaje się uzasadniona. Przeprowadzenie rekasyfikacji pozwala bowiem „ochronić” jednostkę przed wykazywaniem strat, które nie zostaną realnie poniesione, jeśli dane aktywa finansowe zostaną utrzymane do terminu wymagalności i jednocześnie nie utracą wartości w tym okresie.

Warto podkreślić, że MSR 39 dopuszcza również możliwość wcześniejszego zbycia inwestycji utrzymywanych do terminu wymagalności (bez naruszenia warunków, które oznaczałoby dwuletni zakaz wykorzystywania tej kategorii instrumentów finansowych) w przypadku znaczącego pogorszenia się wiarygodności kredytowej drugiej strony umowy. Wcześniejsza sprzedaż miała bowiem zapobiec ewentualnym późniejszym stratom. Obecnie wprowadzona możliwość rekasyfikacji stanowi zatem swoiste „spojrzenie z drugiej strony” na podobny problem. Ma ona na celu zapobiec wykazywaniu strat, które nie zostaną w rzeczywistości poniesione. Można oczywiście argumentować, że takie rozwiązanie nie jest zgodne z zasadą ostrożności. Niemniej jednak rozwiązanie takie jest zgodne z ekonomicznymi skutkami posiadania aktywów finansowych do terminu ich wymagalności, a zasada ostrożności została jedynie „złagodzona”. Jak wskazano wcześniej, straty, poniesione do momentu rekasyfikacji, nie zostaną bowiem odwrócone.

3. Uproszczenie zasad rachunkowości instrumentów finansowych

Niezależnie od wprowadzonej poprawki w zakresie rekasyfikacji aktywów finansowych, IASB wspólnie z US FASB³ sukcesywnie prowadzą prace nad uproszczeniem zasad rachunkowości instrumentów finansowych. W marcu

³ US FASB (United States Financial Accounting Standards Board – Rada Standardów Rachunkowości Finansowej Stanów Zjednoczonych).

2008 r. został opublikowany opracowany wspólnie przez obie rady dokument konsultacyjny *Ograniczanie złożoności w sprawozdawczości instrumentów finansowych*. Projekt ten znalazł się w centrum zainteresowania opinii publicznej, kiedy kryzys finansowy okazał się rzeczywistością. IASB wraz z US FASB utworzyły wówczas Grupę Doradczą ds. Kryzysu Finansowego (FCAG – Financial Crisis Advisory Group). Następnie, w rezultacie rekomendacji opublikowanych przez FCAG w lipcu 2009 r. oraz rekomendacji grupy G20, postanowiono dokonać akceleracji prac nad uproszczeniem zasad rachunkowości instrumentów finansowych.

W tym celu postanowiono podzielić projekt opracowania całego standardu dotyczącego instrumentów finansowych na trzy etapy, co umożliwiłoby szybsze publikowanie rezultatów prowadzonych prac. Efektem tych prac było opublikowanie 30 czerwca 2009 r. wstępnej wersji standardu w zakresie klasyfikacji i wyceny instrumentów finansowych. Ostatecznie postanowiono ograniczyć zakres uregulowań jedynie do klasyfikacji i wyceny aktywów finansowych, które zostały przedstawione w opublikowanym 12 listopada 2009 r. *MSSF 9 Instrumenty finansowe*. Zobowiązania finansowe (oraz instrumenty pochodne będące zobowiązaniami) zostaną uwzględnione w tym standardzie w późniejszym terminie.

Warto zauważyć, że publikując *MSSF 9*, IASB zezwoliła na stosowanie tego standardu już przy sporządzaniu sprawozdań finansowych za rok 2009, chociaż standard ten (w pełnej wersji) stanie się obowiązujący dopiero dla okresów sprawozdawczych rozpoczynających się nie wcześniej niż 1 stycznia 2013 r. Niemniej jednak wcześniejsze zastosowanie tego standardu jest dozwolone, a nawet zalecane przez IASB. Rada postanowiła bowiem, że jednostki, które zastosują *MSSF 9* dla okresów sprawozdawczych rozpoczynających się przed 1 stycznia 2012 r., zostaną zwolnione z obowiązku przekształcenia danych porównawczych.

Proces zmian regulacji rachunkowości instrumentów finansowych przez IASB ma się zakończyć w roku 2010; *MSSF 9* ma zostać w tym okresie uzupełniony o następujące zasady:

- klasyfikacji i wyceny zobowiązań finansowych (stanowiące zakończenie pierwszej fazy procesu zmian regulacji rachunkowości instrumentów finansowych);

- wyceny w zamortyzowanym koszcie oraz dotyczące trwałej utraty wartości aktywów finansowych (druga faza zmian); wstępna wersja standardu *Instrumenty finansowe: zamortyzowany koszt i trwała utrata wartości* została opublikowana w listopadzie 2009 r., a termin zgłaszania uwag i komentarzy mija 30 czerwca 2010 r.;

- rachunkowości zabezpieczeń (trzecia faza zmian), które mają zostać uproszczone, a propozycja zmian w tym zakresie ma zostać opublikowana w pierwszym półroczu 2010 r.

Opublikowana wersja nowego standardu – MSSF 9 – wprowadza wiele uproszczeń (w porównaniu z MSR 39) do zasad klasyfikacji aktywów finansowych. W momencie początkowego ujęcia składnik aktywów finansowych powinien zostać zakwalifikowany ze względu na sposób jego późniejszej wyceny, tj. jako:

- wyceniany w wartości godziwej lub
- wyceniany w wysokości zamortyzowanego kosztu.

Powyższa klasyfikacja powinna być dokonana na podstawie:

- modelu zarządzania aktywami finansowymi przez jednostkę (tzw. model biznesowy) oraz
- charakterystyki wynikających z umowy przepływów środków pieniężnych z tytułu danego składnika aktywów finansowych.

Standard MSSF 9 wskazuje również, że określony składnik aktywów finansowych powinien podlegać wycenie w wysokości zamortyzowanego kosztu, jeśli:

- składnik ten jest utrzymywany w wyniku przyjętego modelu zarządzania aktywami finansowymi, zgodnie z którym aktywa finansowe są utrzymywane w celu generowania przepływów pieniężnych wynikających z warunków zawartych umów;

– zgodnie z warunkami umownymi, przepływy pieniężne z tytułu danego składnika aktywów finansowych następują w określonych terminach i są płatnościami z tytułu spłaty kwoty głównej oraz odsetek od niespłaconej kwoty głównej; odsetki są uznawane w świetle MSSF 9 za wynagrodzenie z tytułu wartości pieniądza w czasie oraz z tytułu ryzyka kredytowego związanego z niespłaconą kwotą główną.

Należy zaznaczyć, że niezależnie od głównej zasady, zgodnie z którą aktywa finansowe są klasyfikowane jako wyceniane w wartości godziwej, o ile nie spełniają warunków wyceny w wysokości zamortyzowanego kosztu, składnik aktywów finansowych może w momencie początkowego ujęcia zostać wyznaczony do kategorii aktywów finansowych wycenianych w wartości godziwej przez wynik finansowy. Warunki tej klasyfikacji są tożsame z warunkami obowiązującymi w MSR 39, które zostały przedstawione w niniejszym rozdziale.

Klasyfikacja aktywów finansowych jako wycenianych w wysokości zamortyzowanego kosztu nie jest tak restrykcyjna, jak dotychczasowe warunki (określone w MSR 39) przewidziane dla inwestycji utrzymywanych do terminu wymagalności. Standard MSSF 9 podkreśla, co prawda, że jednostka powinna nabywać takie aktywa finansowe głównie w celu realizacji umownych przepływów pieniężnych (czyli do tej kategorii zaliczane będą przede wszystkim instrumenty o charakterze dłużnym). Jednakże utrzymywanie takich aktywów finansowych do terminu wymagalności nie jest warunkiem koniecznym, a wcześniejsza sprzedaż, w świetle MSSF 9, nie musi być sprzeczna z ogólną polityką jednostki w zakresie celu utrzymywania aktywów finansowych.

Objaśnienia stosowania MSSF 9 zawierają szereg przykładów, w których rozważane są możliwe okoliczności sprzedaży aktywów finansowych przed terminem ich wymagalności. Równie szczegółowo zostały opisane warunki umów, na podstawie których mogą być realizowane płatności. Standard MSSF 9 wymaga bowiem, żeby środki pieniężne generowane przez aktywa finansowe zakwalifikowane do wycenianych w wysokości zamortyzowanego kosztu stanowiły wyłącznie płatności z tytułu odsetek oraz z tytułu spłaty kwoty głównej. Dlatego wszelkiego rodzaju instrumenty, z tytułu których wynikają indeksowane przepływy pieniężne (np. w związku ze zmianą określonych zmiennych rynkowych lub nierynkowych), nie będą zazwyczaj spełniać warunków kwalifikacji do tej kategorii aktywów finansowych. Niemniej jednak w każdym przypadku powinna być przeprowadzona szczegółowa analiza przepływów pieniężnych, wynikających z określonego składnika aktywów finansowych.

Ograniczona liczba kategorii, do jakich można zgodnie z MSSF 9 zakwalifikować aktywa finansowe, ma wpływ również na zasady reklasyfikacji. Standard ten przywraca bowiem pierwotną zasadę sformułowaną w MSR 39 (przed zmianami w 2008 r.), zgodnie z którą nie należy reklasyfikować aktywów finansowych po ich początkowym ujęciu. Jednocześnie MSSF 9 dopuszcza możliwość przekwalifikowania, ale jedynie w sytuacji, gdy jednostka dokona zmiany swojego modelu zarządzania aktywami finansowymi. Zmiany takie, w opinii IASB, będą raczej sporadyczne, a ich przeprowadzenie będzie musiało:

- wynikać z decyzji kierownictwa najwyższego szczebla;
- mieć istotny wpływ na działalność jednostki oraz
- być widoczne dla stron trzecich.

Dlatego, zgodnie z MSSF 9, nie należy uznawać za zmianę modelu zarządzania aktywami finansowymi sytuacji, w której:

– jednostka zmieni swój zamiar względem określonych składników aktywów finansowych (nawet jeśli wynikałoby to ze znaczącej zmiany warunków rynkowych);

- czasowo zaniknie rynek dla określonych aktywów finansowych.

Reasumując, można stwierdzić, że uproszczona klasyfikacja aktywów finansowych w momencie początkowego ujęcia stanowi ułatwienie w porównaniu z zasadami obowiązującymi zgodnie z MSR 39. Jednakże, rozwiązania wskazane w MSSF 9, a zwłaszcza odniesienie do modelu zarządzania aktywami finansowymi, skierowane są głównie do jednostek o finansowym profilu działalności. Jednostki o profilu działalności innym niż finansowy będą natomiast musiały wskazać stosowane zasady zarządzania aktywami finansowymi, co obok polityki rachunkowości i polityki zarządzania ryzykiem (której „posiadanie” jest pośrednio wymagane przez zasady rachunkowości zabezpieczeń) stanowi kolejny element sformalizowania stosowanych rozwiązań. Jednocześnie, pośrednie wprowadzanie przez MSR/MSSF wymogów formalizowania polityki jednostki w zakresie stosowanych rozwiązań zarządczych powinno

przynieść zdecydowane korzyści w długim okresie. Jednostki prowadzące działalność gospodarczą nie powinny bowiem być zarządzane na zasadzie *ad hoc*, a częste zmiany zarządu (jakie niekiedy mają miejsce) nie mogą mieć wpływu na długoterminową strategię i realizację głównych celów działalności.

Wprowadzone rozwiązanie wydaje się stanowić również efekt kryzysu finansowego, a w zasadzie próbę przeciwdziałania kolejnym możliwym kryzysom. Pewna formalizacja zasad zarządzania aktywami finansowymi powinna bowiem skłonić zarządy jednostek do zwracania większej uwagi na możliwe ekonomiczne skutki posiadania takich aktywów. Jednocześnie, jednostki powinny opracować długoterminowe strategie zarządzania aktywami finansowymi, a nie traktować ich jedynie jako źródła krótkoterminowych zysków. Niemniej jednak MSSF 9 pozostaje tylko standardem i nawet stosowanie jego zasad niekoniecznie musi wpłynąć na zmianę zachowania zarządów różnych firm. Warto bowiem podkreślić, że o możliwym ryzyku związanym z posiadanymi instrumentami finansowymi jednostki powinny posiadać informacje (oraz komunikować je inwestorom i innym interesariuszom poprzez sprawozdania finansowe) z uwagi na wprowadzony wcześniej MSSF 7.

4. Ujawnianie informacji o ryzyku związanym z instrumentami finansowymi

Standard MSSF 7 wprowadza obowiązek ujawniania szeregu informacji o instrumentach finansowych oraz o ryzyku z nimi związanym. Oznacza to, że sporządzający sprawozdania finansowe zgodnie z MSR/MSSF powinni być jak najbardziej świadomi tego ryzyka. Co więcej, potencjalni inwestorzy i kredytodawcy również powinni taką wiedzę uzyskać dzięki ujawnieniom zgodnym z MSSF 7. Standard ten wymaga bowiem m. in., aby jednostka sporządzała na koniec okresu sprawozdawczego tzw. analizę wrażliwości dotyczącą narażenia na ryzyko rynkowe związane z posiadanymi instrumentami finansowymi. Ryzyko rynkowe nie jest jedynym ryzykiem, na jakie narażone są firmy, jednak w odniesieniu do analizy wrażliwości tylko ten rodzaj ryzyka jest brany pod uwagę. Analiza taka powinna być przeprowadzona według stanu na dzień bilansowy (oraz na poprzedni dzień bilansowy na potrzeby prezentacji danych porównawczych). Efektem analizy jest przedstawienie informacji, o ile zmieniłaby się wartość bilansowa poszczególnych wyróżnionych składników aktywów finansowych oraz zobowiązań finansowych (i jak wpłynęłoby to na rachunek zysków i strat bądź kapitał), gdyby zmianie uległ określony czynnik ryzyka rynkowego.

Nie oznacza to jednak, iż konieczne jest przeprowadzenie „analizy wstecznej” i wskazanie, jak przedstawiałby się bilans oraz rachunek zysków i strat,

gdymy – przykładowo – poszczególne transakcje walutowe (których dana jednostka mogła zrealizować setki lub tysiące) zostały rozliczone według innego kursu. Trzeba jedynie określić, jaki wpływ (na sytuację finansową według stanu bieżącego) miałyby wzrost oraz spadek kursu złotówki względem walut, które są istotne z punktu widzenia aktywów i zobowiązań finansowych posiadanych przez daną firmę. Jednocześnie powinny zostać ujawnione założenia, jakie przyjęto przy sporządzaniu analizy wrażliwości. Przede wszystkim należy wskazać zakres możliwych, w opinii danej jednostki, zmian czynników ryzyka rynkowego. Jednostki o niefinansowym profilu działalności najczęściej przyjmują symetryczny przedział zmian rzędu $\pm 10\%$ (np. w odniesieniu do możliwych zmian kursów wymiany walut), chociaż MSSF 7 wskazuje, że rozważane zmiany nie muszą być symetryczne. Jednostki, które nie zajmują się profesjonalnie zarządzaniem ryzykiem, nie będą raczej w stanie uzasadnić dokładnie, dlaczego przyjęły taki, a nie inny przedział zmian. Niemniej jednak odbiorcy informacji ujawnianych zgodnie z MSSF 7 mogą ocenić, w jakim zakresie różne, porównywalne pod innymi względami jednostki oceniają możliwości zmiany warunków rynkowych.

Standard MSSF 7 wymaga również ujawnienia szeregu informacji o polityce zarządzania ryzykiem oraz stosowaniu (bądź nie) rachunkowości zabezpieczeń, a także o wykorzystaniu instrumentów pochodnych. Użytkownicy informacji powinni również dowiedzieć się o metodach zastosowanych przez jednostkę do ustalenia wartości godziwej aktywów i zobowiązań finansowych, jeśli ich wartość godziwa nie jest tożsama z wartością rynkową (w takich przypadkach powinny zostać ujawnione przyjęte założenia odnośnie do stóp procentowych, stóp dyskontowych, stopnia przedpłaty itp.). Jednostki sporządzające sprawozdania finansowe zgodnie z MSR/MSSF zostały zobligowane przez MSSF 7 również do przedstawienia informacji, które pozwoliłyby użytkownikom na ocenę, czy i w jakim stopniu wartość bilansowa aktywów i zobowiązań finansowych różni się od ich wartości godziwej (dotyczy to przypadków, w których jednostka nie zastosowała wyceny według wartości godziwej z uwagi na brak możliwości wiarygodnego ustalenia wartości godziwej). Tym samym, możliwe jest porównanie, w niektórych przypadkach, o ile różni się zamortyzowany koszt danego składnika aktywów finansowych od jego wartości godziwej.

5. Zakończenie

Reasumując, regulacje rachunkowości instrumentów finansowych są oparte przede wszystkim na zasadzie odzwierciedlenia ekonomicznej istoty tych instrumentów. Oznacza to, że sprawozdania finansowe, teoretycznie, powinny przedstawiać zdolność aktywów finansowych do generowania przyszłych

korzyści ekonomicznych. Niemniej jednak, właściwe odzwierciedlenie potencjału aktywów finansowych jest warunkowane zastosowaniem właściwych parametrów wyceny – wartości godziwej lub zamortyzowanego kosztu. Z kolei, zasady klasyfikacji aktywów finansowych obowiązujące na mocy MSR 39 umożliwiają jednostkom, w pewnym zakresie, na wybór wykorzystywanych parametrów wyceny.

Zastosowanie wartości godziwej do wyceny aktywów finansowych powodowało w okresach hossy, że jednostki, których majątek w większości składał się właśnie z takich aktywów, wykazywały ponadprzeciętne zyski. Niestety, kiedy nastąpił kryzys, okazało się, że jednostki te poniosły bardzo wysokie straty. W celu ograniczenia strat wykazywanych przez takie jednostki, dokonano zmian w MSR 39 w zakresie zasad reklasyfikacji aktywów finansowych. Zmiany te zostały zatem wprowadzone w wyniku kryzysu finansowego.

Należy także podkreślić, że prace prowadzone przez IASB nad nowym standardem dotyczącym rachunkowości instrumentów finansowych powinny doprowadzić do wzrostu odpowiedzialności zarządów jednostek za decyzje podejmowane w zakresie inwestycji w aktywa finansowe. Zmiany regulacji rachunkowości instrumentów finansowych dokonywane są w obliczu kryzysu finansowego, jednak kryzys ten w niewielkim stopniu jest przyczyną tych zmian. Od momentu opublikowania, MSR 39 jest uznawany za najbardziej złożony i skomplikowany standard rachunkowości. Kryzys finansowy z 2008 r. doprowadził jedynie do przyspieszenia prac nad opracowaniem nowego standardu.

Czy zmiany takie ograniczą występowanie w przyszłości kryzysów, przynajmniej tych, które wynikałyby z załamania rynku finansowego? Niekoniecznie. Po pierwsze, zasady rachunkowości nie stanowiły przyczyny kryzysu finansowego w 2008 r. Po drugie, kryzys ten (podobnie jak większość kryzysów będących następstwem „banków spekulacyjnych”) był rezultatem odwiecznego dążenia człowieka do osiągania wysokiego zysku bez wysiłku. Możliwość osiągnięcia wysokich zysków przesłania bowiem ludziom prawdziwy obraz sytuacji. Przyczyna kryzysów tkwi zatem w ludzkiej psychice.

Paul Krugman – laureat Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii w 2008 r. – zaproponował pewien myślowy eksperyment: „Wyobraźmy sobie, że wszyscy ważni ludzie w bankach [...] już dwa lata wcześniej wiedzieliby na 100 procent, jak się to wszystko skończy”. Jego odpowiedź była następująca: „Nie oszukujmy się, nic by się nie zmieniło”. Działanie człowieka w codziennym życiu jest bowiem w znacznym stopniu regulowane, według pojęcia wykorzystywanego w psychoanalizie, przez tzw. fetyszystyczne wyparcie. Ludzie są w stanie wyobrazić sobie katastrofalne konsekwencje własnego postępowania, ale mimo to ufają, że sprawy się jakoś ułożą (Žižek 2010, s. 1).

Właśnie ze względu na ludzką psychikę nawet bardzo szczegółowe ujawnienia informacji o ryzyku, na jakie narażone są poszczególne jednostki, nie doprowadzą do tego, że decyzje inwestycyjne w warunkach rosnącego rynku

będą podejmowane w bardziej racjonalny sposób niż dotychczas. Nawet obecnie, jak wskazano wcześniej, MSSF 7 zapewnia użytkownikom sprawozdań finansowych dostatecznie szeroki zakres informacji o ryzyku związanym z instrumentami finansowymi. Warto również zauważyć, że już w drugiej połowie 2009 r., kiedy „objawy” oraz „skutki” kryzysu częściowo ustąpiły, znacząco wzrosły inwestycje dokonywane przez indywidualne osoby w funduszach inwestycyjnych, w tych samych, w których niecały rok wcześniej osoby te utraciły znaczną część swoich oszczędności.

Streszczenie

W rozdziale podjęto próbę wskazania kierunku zmian regulacji MSR/MSSF w zakresie instrumentów finansowych, ze szczególnym uwzględnieniem aktywów finansowych. Przedstawiona została istota ekonomiczna wyceny aktywów finansowych według wartości godziwej i zamortyzowanego kosztu oraz wpływ wykorzystania tych parametrów wyceny na sytuację finansową jednostek gospodarczych, prezentowaną w sprawozdaniach finansowych. Zaprezentowano również zmiany, jakie zostały wprowadzone do MSR 39 w ostatnim okresie, stanowiące próbę złagodzenia skutków kryzysu finansowego z 2008 r. W rozdziale przedstawiono również podstawowe rezultaty prac, jakie są prowadzone przez IASB nad opracowaniem nowego standardu regulującego rachunkowość instrumentów finansowych.

Literatura

- IFRS 9 *Financial Instruments: Project Summary and Feedback Statement*, IASB, November 2009.
 IFRS 9 *Financial Instruments*, IASB, November 2009.
 MSR 32 *Instrumenty finansowe: prezentacja*.
 MSR 39 *Instrumenty finansowe: ujmowanie i wycena*.
 MSSF 7 *Instrumenty finansowe: ujawnianie informacji*.
 Ż i ż e k S. (2010), *Dlaczego kapitalizm zawsze zwycięża*, „Newsweek”, nr 1 (286).

Wydawnictwo UŁ zaprasza www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

ISBN 978-83-7525-387-0